

Vrste i indikatori prevara

Predmet 3-Vrste i indikatori prevara

Cilj učenja: Da se polaznici upoznaju sa različitim vrstama ,metodama sprovođenja finansijske prevare, i simptomima koji pokazuju prisustvo kriminalnih aktivnosti.

Kompetencije Polaznik kursa će biti osposobljen da razume različite šeme prevara, i razume upozoravajuće znake prevare za različite pojavne oblike prevara.

Stečene veštine Polaznik će biti u stanju da objasni različite vrste prevara, i uoči indikatore, simptome prevare.

Sadržaj predmeta

Vrste prevara

- Prema računovodstvenim ciklusima
- Otuđenje imovine
- U finansijskim izveštajima
- Korupcija
- Pranje novca

Indikatori prevara

- Uopšteni znaci upozorenja (u knjigovodstvu, slabosti interne kontrole, stil života, ponašanje zaposlenih, pritužbe i dojava)
- Specifični znaci upozorenja (u finansijskim izveštajima, fiktivnih i prevremeno priznatih prihoda, prikriivenim obavezama i troškovima, prevara sa gotovinom, u nabavci, korupcija među zaposlenima, pranje novca)

Literatura

- Financial Investigation and Forensic Accounting**, Manning, G. A. (2005) 2nd ed.
- Fraud Auditing and Forensic Accounting**- Singleton, T., et al. (2006)
- Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts**, 2nd ed. (2006) , Silverstone, H., Sheetz, M.
- A Guide to Forensic Accounting Investigation**, Golden, T.W., Skalak, S., Clayton, M. (2006)
- Forenzička revizija**, Dr. Aleksandar Petković, (2010)

Vrste prevara

Korporativna ili organizaciona prevara nije ograničena na rukovodioce visokog nivoa. Korporativna prevara može biti sprovedena od strane svih nivoa menadžmenta, ali i osoba koje nisu u menadžment strukturi. Možda postoje neke uočljive razlike između korišćenih sredstava, motivacija i mogućnosti koje radno okruženje pruža, ali prevara se pronalazi na svim nivoima organizacije - ako se neko potruži da to traži.

Prevara može biti klasifikovana na nekoliko načina, prema žrtvi, počiniocu, računovodstvenom ciklusu ili prema šemi., tj. prema načinu sprovođenja. Prevare prema organizaciji su najčešće, ali najveće gubitke prouzrokuju prevare sa finansijskim izveštajima koje sprovode menadžeri u ime kompanije. Postoji mnogo različitih vrsta prevara i mnogo načina podela prevara, ali osnovna podela je na¹:

- **Prevara zaposlenih** uključuje krađu gotovine ili zaliha, skrivanje prihoda, prevare sa platnim spiskovima, proneveru i korupciju.
- **Prevare menadžmenta** su zapravo prevare sa finansijskim izveštajima. Ovu vrstu prevare karakterišu namerni pogrešni prikazi ili propusti iznosa ili obelodanjivanja u finansijskom izveštavanju kako bi se prevarili korisnici finansijskih izveštaja. Tačnije, prevara sa finansijskim izveštajima uključuje manipulaciju, lažiranje ili izmenu računovodstvenih evidencija ili pratećih dokumenata iz kojih su finansijski izveštaji pripremljeni. Takođe se odnosi na namernu pogrešnu primenu računovodstveni principi za manipulisanje rezultatima. Korupcija je takođe vrsta prevare koju mogu da počine članovi menadžment tima.

Za forenzičke računovođe i sprovođenje forenzičke istrage, mišljenja smo da je od najvećeg značaja podela na :

- A. Prevare prema računovodstvenim ciklusima
- B. Prevare prema šemama, načinima sprovođenja koje obuhvataju: protivpravno prisvajanje gotovine i zaliha, prevare sa finansijskim izveštajima i korupciju,
- C. Pranje novca je specifičan oblik prevare sa kojom se forenzički računovođa može susresti tokom forenzičke istrage.

A. Prevare prema ciklusima u računovodstvu

Za uspešno otkrivanje finansijskih prevara, kriminalnih radnji koje su prisutne neophodno je da se razumeju računovodstveni ciklusi, kako bi forenzički računovođa bolje razumeo način na koji se prevara dogodila i kako je izvršena. To zapravo znači, da bi neko mogao shvatiti kako se lažne aktivnosti obavljaju, mora razumeti računovodstvene cikluse jedne organizacije. To znanje stiže se

i iz učionice i iz iskustva, pa je potrebno posvetiti pažnju usavršavanju znanja svih računovodstvenih ciklusa, kao i veština otkrivanja kriminalnih radnji u svakom ciklusu.

Iz perspektive forenzičkog računovodstva, postoji pet osnovnih računovodstvenih ciklusa, pa razumeti kako je nastala prevara, znači razumeti kako funkcionišu računovodstveni ciklusi koji se mogu podeliti na² :

1. Prodaja i naplata potraživanja
2. Nabavka i plaćanje
3. Plaćanje ljudskih resursa
4. Zalihe i skladištenje
5. Pribavljanje kapitala

Prodaja i naplata potraživanja

Čitava suština poslovanja je obavljanje prodaje roba ili usluga. Obuhvata prodaju robe i usluga kupcima, isporuku robe ili usluga uz fakturisanje, a potom prikupljanje novca od njih. Sve započinje sa odobravanjem prodaje na kredit kupcima i završava se naplatom, odnosno prikupljanjem gotovine koja se odražava u bilansu stanja. Organizacije obično uvode zaštitne mere kako bi se, na primer, osiguralo da prodaja na odloženo plaćanje nije izvršena organizacijama koje nisu finansijski sposobne da izmire dugovanja. Ipak, zaposleni sa namerom da izvrši prevaru može, na primer, da stvori fiktivnu transakciju sa postojećim kupcem koji je kreditno sposoban, kako bi prikazao prodaju velike količine robe, i obezbedio sebi proviziju, znajući da potraživanje neće biti nikada naplaćena.

Indikatori prevare u sektoru prodaje mogu biti:

- Analiza transakcija sa kupcima pokazuje mnogo manju neto vrednost; davanje nepostojećih popusta;
- Analiza adresa klijenata upućuje da nekoliko klijenata vrši poslovanje sa iste adrese ili koriste iste telefonske brojeve;
- Analiza troškova poslovnih putovanja upućuje da zaposleni učestalo posećuje određenog klijenta;
- Adresa kompanije klijenta je adresa neke druge kompanije koju klijent koristi samo za prijem pošte;
- Nepotpuna dokumentacija koju dostavlja klijent/kupac

Svaki menadžer bi trebalo da se zapita da li u organizaciji postoji adekvatna podela dužnosti u ciklusu prodaje, jer je to osnova odbrane i neophodna je u cilju sprečavanja prevare sa kupcima. U osnovi, osoba koja odobrava transakciju ne sme biti ta koja će je evidentirati. U idealnom slučaju različite vrste odgovornosti moraju da obavljaju različite osobe, i to su:

- Ovlašćenje za odobrenje i izvršavanje transakcija
- Evidentiranje transakcija
- Fizičko čuvanje imovine koja se koristi u transakcijama
- Periodično usklađivanje postojećih evidencija i iznosa
- Naplata potraživanja mora biti razdvojena od službe prodaje koja odobrava potraživanja.

Ovi osnovni principi razdvajanja dužnosti odnose se na sve oblike računovodstvenih ciklusa.

Nabavka i plaćanje

U većini organizacija poslovni procesi počinju nabavkama i većina ovih nabavki se zasniva na odloženom plaćanju, čime nastaju obaveze u izveštaju o finansijskom stanju kompanije. Kompanija može lako da plati nepostojeće ili da pretplati, plati dva puta postojeće obaveze. Stopa prevare sa dobavljačima vrlo je visoka u poređenju s drugim oblicima prevara u računovodstvenom ciklusu, jer izbor dobavljača može biti veoma plodno tlo za pojavu mita i korupcije, svejedno da li je dobavljač izabran kroz tendersku proceduru ili ne.

Indikatori prevare u sektoru nabavke

- Nabavka određene robe se obavlja isključivo ili pretežno od jednog dobavljača, bez obzira na cenu proizvoda;
- Roba se nabavlja iako postoje zalihe;
- Brojevi faktura dobavljača su u nizu jedan za drugim tokom dužeg vremenskog perioda;
- Adresa kompanije dobavljača se nalazi na kraju grada ili je korišćena kao adresa sedišta više kompanija;
- Na fakturama postoji manjak podataka o dobavljaču ili su dati podaci izmišljeni, ili netačni;
- Osoba zadužena za nabavku je u rodbinskom odnosu sa dobavljačem ;

Baš kao i kod ciklusa prodaje i potraživanja, podela dužnosti je osnov kontrole koji mora biti prisutan i u ciklusu nabavke. Dobavljači moraju biti odobreni nakon verifikacije i ova lista dobavljača mora se proveriti u skladu sa bilo kojim zahtevom za plaćanje. Posebno se mora voditi računa da se plaćanja izvrše na pravi račun ukoliko se vrši *online* plaćanje.

Platni spiskovi

Ovaj deo računovodstvenog ciklusa uključuje regrutovanje, obuku, ocenjivanje, nagrade i nadoknade i otpuštanje osoblja. Mnogo stvari može poći po zlu u vezi sa tim procesima ako se ne uspostave adekvatne kontrole. Izraz „ghost employee“, odnosno fiktivni zaposleni sa stanovišta kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima, odnosi se na nepostojeću ili stvarnu osobu koja u pravnom licu nije zaposlena ali se nalazi na platnom spisku i prima zaradu. Da bi ovaj tip kriminalne radnje mogao da se izvrši moraju biti ispunjeni sledeći uslovi:

Prvi uslov je da fiktivni radnik mora biti dodat platnom spisku, ili da ne bude skinut sa platnog spiska posle otpuštanja. Kod pojedinih pravnih lica, prijem novih zaposlenih obavlja se putem centralizovanog kadrovskog odeljenja, dok je kod drugih, odabir kadrova u nadležnosti rukovodioca u različitim odeljenjima. Bez obzira kakav je postupak prijema novih radnika, osobe koje su u organizaciji odgovorne za regrutovanje i zapošljavanje novih radnika su u najboljoj situaciji da uključe nepostojeće lice na spisak. Pored nižeg rukovodećeg nivoa, i osobe u računovodstvenom odeljenju mogu takođe biti u mogućnosti da dodaju nepostojeće zaposlene na platni spisak. Umesto dodavanja novih imena, počinioci mogu primeniti i metod izbegavanja brisanja iz platnih spiskova lica koja više nisu zaposlena, a njihove plate samostalno, ili u dogovoru sa licima koji nisu isključeni sa spiska prisvajaju.

Drugi uslov koji počinilac mora osigurati jeste prikupljanje i obračun podataka o radnim satima i koeficijentima zarada za fiktivna lica. Počinilac mora obezbediti računovodstvu evidencije koje će pokazati koliko je radnih sati fiktivni zaposleni navodno proveo na radnom mestu tokom obračunskog perioda. Ova informacija, zajedno sa podacima o koeficijentima zarada sadržanim u dosijeu radnika, biće upotrebljeni za izračunavanje iznosa plate fiktivnom radniku.

Treći preduslov izvršenja ove tehnike kriminalne radnje jeste redovno davanje obračuna plate, a završni korak je isplata zarade fiktivnom radniku organizacije, tj. počiniocu. Isplate plata mogle bi biti u gotovom „na ruke“ ili putem uplata na tekuće račune zaposlenih. Ako fiktivni zaposleni postoji na platnom spisku, problem isplate zarada nije suštinski, naročito kada se to radi putem isplata na tekuće račune banaka.

Vrlo često se u okviru ovog računovodstvenog ciklusa mogu sresti **falsifikovanje radnog vremena, i prekovremenog rada**. U raznovrsnim šemama nezakonitih radnji u vezi isplata zarada, najučestalije su one u kojima zaposleni lažno prikazuju vreme provedeno na radnom mestu, pogotovo u okolnostima kada je priroda posla radnika vezana za terenski rad koji prati slab nadzor.

Lažne provizije se javljaju obično u situacijama kada iznos provizije, kao nagrade zavisi od vrednosti ostvarene prodaje i procenta provizije koji se po osnovu nje odobrava. Kriminalna radnja ovog tipa može se počiniti ili krivotvorenjem podataka o vrednosti izvršenih prodaja ili podataka o visini odobrene stope provizije. Najčešće počinilac krivotvori podatke o ostvarenoj prodaji i to

putem sačinjavanja lažnih prodajnih dokumenata (faktura, otpremnica, porudžbenica itd.), menjanjem cenovnika o prodaji i dr.

Kako uočiti prevaru sa platnim spiskom?

Sprečavanje prevara sa platnim spiskom posao je svih u organizaciji. Ali, službe za kadrove i obračun zarada imaju jedinstveni položaj da uoče najčešće crvene zastava za prevare sa platnim spiskovima:

- Više zaposlenih koristi istu adresu ili broj bankovnog računa
- Zaposleni bez odbitka za porez na zarade ili beneficije
- Simptomi životnog stila zaposlenog
- Veća razlika od 30% u platama između zaposlenih koji imaju isti posao
- Neobično visoke nadoknade prekovremenog rada

Zalihe i skladištenje

Ovaj ciklus obuhvata proces upravljanja zalihama, odnosno zahteve za nabavku, skladištenje i utrošak zaliha robe i materijala. Najčešće se prevare u ovom ciklusu pojavljuju kroz poručivanje nepotrebne robe, prisvajanje robe za ličnu upotrebu, itd. Ove tehnike su obično veoma složene i uključuju zaposlene u računovodstvu zaliha, šefove i zaposlene u magacinu, a mogu biti umešani i dobavljači koji su dali mito da bi se njihova roba poručivala bez osnova. Posmatranje ovog ciklusa navodi na mnoga pitanja:

- Da li postoji fizička kontrola ili video nadzor magacina?
- Ko odobrava kupovinu zaliha?
- Koje su kontrole postavljene da bi se osiguralo potpuno isporučivanje predmeta?
- Da li je moguće da se porudžbine preusmere na drugo odredište?
- Ko broji i verifikuje zalihe i koliko često se to radi?
- Postoji li lista odobrenih dobavljača i koliko često se ova lista pregleda i ažurira?
- Da li se sistem za kontrolu zaliha ručno održava ili automatizuje?

Pribavljanje kapitala

Ciklus ugovornih i kapitalnih rashoda može se nazvati različitim imenima u različitim organizacijama poput ciklusa finansiranja, prikupljanja kapitala i pribavljanja i otplate kredita, na primer. To uključuje odobravanje kapitalnog projekta, pozajmljivanje sredstava za finansiranje projekta, nadgledanje projekta kako bi se osiguralo da su dogovoreni rezultati zaista isporučeni, itd. Mora biti jasno ko odobrava, jer je to osnova drugih kontrola u ovom računovodstvenom ciklusu. Ko se dogovara o finansijama i kamatnim stopama? Ko može da ima korist iz odobrenih kredita banke?

Praćenje transakcija kroz računovodstvene cikluse je veoma koristan način otkrivanja prevara za obučenog forenzičkog računovođu ili revizora i shodno tome primeniti odgovarajuće kontrolne i suštinske testove. Ipak, mnogi autori navode da je za sprečavanje i otkrivanje kriminalnih radnji u savremenim uslovima neophodno poznavanje njihovih pojava oblika i šema sprovođenja.

B. Prevare prema šemama sprovođenja

Kako bi forenzički računovođa mogao da otkrije prevaru, ali i sproveo metode prevencije, on mora dobro poznavati njegove pojavne oblike i načine izvršenja, odnosno šeme nastanka i sprovođenja prevara.

Udruženje sertifikovanih istraživača prevara-ACFE vrši podelu prema tzv. profesionalnim prevarama (Occupational fraud). Ova vrsta prevare uključuje upotrebu nečijeg profesionalnog zanimanja u svrhe ličnog bogaćenja, kroz namernu zloupotrebu sredstava ili imovine organizacije i može biti počinjena je od strane uprave ili zaposlenih. Zapravo, profesionalna prevara uključuje četiri osnovne kategorije a to su: tajnost, kršenje osnovnih obaveza zaposlenih u organizaciji, sticanje direktne ili indirektno finansijske koristi zaposlenog i na kraju prouzrokuje štetu za samu organizaciju.

Prema ACFE, (<https://www.acfe.com/fraud-tree.aspx>) prevare se mogu svrstati u tri glavne grupe kako bi se utvrdila vrsta istrage koja je potrebna. Ove tri grupe profesionalnih prevara prema pojavnim oblicima su definisane kao:

- protivpravno prisvajanje sredstava ili otuđenje imovine
- lažno finansijsko izveštavanje
- korupcija

Protivpravno prisvajanje imovine

Protivpravno prisvajanje gotovine je jedna od najčešćih prevara, i odnosi na prisvajanje sredstava pravnog lica koje je često praćeno prepravljanim, kao i lažnim evidencijama u cilju sakrivanja imovine koja je prisvojena ili kako bi se ista upotrebila bez adekvatnog ovlašćenja. Prema RTTN¹ izveštaju ACFE, za 2018. godinu, čak 89% prevara se odnosi na ovu vrstu prevara. Iako je veliki procenat zastupljenosti ove šeme prevara, ipak je vrednost štete relativno mala i prema izveštaju ACFE za 2018. godinu iznosi prosečno oko \$114.000 po kompaniji. Može biti u različitim oblicima, a osnovna podela je na :

- protivpravno prisvajanje gotovine

¹ REPORT TO THE NATIONS-2018 Global study on occupational fraud and abuse -ACFE

- protivpravno prisvajanje zaliha i druge materijalne imovine

1. Protivpravno prisvajanje gotovine

Prisvajanje gotovog novca je zapravo uzimanje, krađa gotovine koje čini zaposleni bez saglasnosti i protivno volji poslodavca, zarad ličnih potreba. Gotovina od poslodavca može biti prisvojena na više načina, ali osnovna podela je na :

- a) Prisvajanje gotovog novca-keša
- b) Prevare u vezi sa plaćanjima
- c) Prevare sa platnim spiskovima
- d) Lažne naknade troškova

a) Prisvajanje gotovog novca -keša

Prevare vezane za gotovinu podrazumevaju uzimanje gotovine od poslodavca. Najčešće prevare sa gotovinom su: prevare vezane za prisvajanje gotovine i „skimming“ prevare. Osnovna razlika između ove dve šeme prevara je u tome kada je gotovina ukradena: prisvajanje gotovine je krađa gotovine koja se pojavila u knjigama organizacije koja je žrtva prevare, dok je „skimming“ krađa gotovine koja još uvek nije evidentirana u poslovnim knjigama. Da bi ova vrsta prevare mogla da se dogodi, neophodan je direktan kontakt sa novcem.

Prisvajanje gotovine „na kasi“ u slučajevima kada postoje registar kase ili blagajne, i podrazumeva jednostavno uzimanje novca koje se može otkriti poređenjem izvršene prodaje sa stanjem gotovog novca u blagajni na kraju dana.

Prisvajanje gotovine sa „depozita“ ili „premeštanje“ (eng.lapping) gotovog novca i događa se kada počinitelj koji je zadužen za rukovanje gotovim novcem u organizaciji ne uplaćuje priliv gotovog novca isti dan na račun kod poslovne banke, prisvaja jedan deo depozita položenog prvog dana kod poslovne banke i taj manjak nadoknađuje delom depozita od drugog dana, dok manjak depozita iz drugog dana nadoknađuje jednim delom depozita od trećeg dana i dalje. Počinitelj uvek kasni sa polaganjem gotovog novca i zato se ovaj oblik prevare još zove i prisvajanje gotovine „sa depozita“.

U većini organizacija je primećeno da je rukovanje novcem povereno isključivo jednoj osobi-blagajniku, sa velikom koncentracijom ovlašćenja, koja može u okolnostima neke vrste pritiska, uočiti mogućnost da kroz manipulaciju dokumentacijom prisvoji deo gotovog novca. Radi sprečavanja ovakvog vida prevare neophodna je podela dužnosti i rotiranje radnog mesta, kako bi se smanjila koncentracija ovlašćenja samo jedne osobe.

„Skimming“ prevare (skidanje dela novca)

Ovaj oblik prevare se događa u slučajevima kada do uzimanja gotovog novca dođe pre nego što se evidentira u računovodstvenom sistemu. Obzirom da gotovina nije evidentirana, znači da organizacija nije ni svesna tog manjka, a ni činjenice da je prevara sprovedena. „Skidanje“ novca se može dogoditi na bilo kom mestu gde gotov novac ulazi u računovodstveni sistem i može se podeliti na:

1) Ne evidentirane prodaje, su metod koji podrazumeva da zaposleni prodaje robu ili uslugu kupcu, vrši naplatu, ali je ne evidentira u poslovnim knjigama, nego je prisvaja sebi. To se može sprovesti kroz :

(i) ne izdavanje računa-kada počinitelj „skine“ novac tako što robu koju prodaje ne evidentira kroz registar kasu, uz razne izgovore kupcu („ne radi kasa“, „nema struje“ itd.) Nije moguće otkriti prisvajanje novca upoređivanjem registar trake sa gotovinom u kasi, jer prodaja nije ni registrovana;

(ii) manipulacija registar (fiskalnim) kasama- se sprovodi tako što se fiskalna kasa podesi da hronološki, brojčano i vrednosno menja izvorna knjiženja i iznose za primljenu gotovinu;

Manipulacija registar kasama kao model prevare izvedena je od strane radnika javnog preduzeća "Putevi Srbije", i slučaj je poznat kao „drumska mafija“. Policijska istraga o krađi na naplatnim rampama na autoputu koji prati koridor X trajala je više od godinu dana. U vreme hapšenja ovo se smatralo najvećom krađom u Srbiji još od piramidalnih štedionica. Lopovi su prema navodima policije čak imali i poseban kompjuterski program, pomoću kojeg su "skidali" novac od putarina i štimovali podatke o broju vozila koja dnevno prođu auto putem.

(iii) neevidentirana prodaja van radnog vremena-se može dogoditi kada zaposleni prodaju robu u maloprodajnim radnjama tokom vikenda ili neradnih sati, bez znanja poslodavca;

(iv) terenska prodaja i naplata-se može dogoditi od strane lica koja se bave prodajom na licu mesta, van lokacije poslodavca. Ovi zaposleni obično imaju visok nivo samostalnosti u svom radu, uz slabe kontrole, to je idealno mesto za pojavu prevara.

2)Potcenjivanje prodaje i naplate se događa kada zaposleni koji ima ovlašćenje da daje određene popuste prilikom prodaje, to ovlašćenje koristi da prisvoji deo prihoda na ime datih popusta, a transakciju o izvršenoj prodaji prikaže u poslovnim knjigama kao da je izvršena bez popusta.

b) Šeme prevara u vezi sa plaćanjem

Prevare u vezi plaćanja se događaju u službi nabavke. Protiv pravno prisvajanje sredstava putem ove šeme, se događa bez dodira sa gotovinom, u okviru računovodstvenog ciklusa nabavka/isplata. Iako obaveze nisu zaista nastale ili su nastale u manjem obimu, organizacija odobrava isplatu obaveza nastalih putem krivotvorenih dokumenata. Postoje tri osnovna tipa ove šeme prevare sa plaćanjem : fakturisanje od fiktivnih kompanija, lažne nabavke od postojećih dobavljača (kompanije-saučesnika) i kroz nabavke za lične potrebe.

Fakturisanje od fiktivnih kompanija. To je prevara sa fiktivnim kompanijama (lažni dobavljači) sa kojima se sprovode lažne nabavke. Fiktivne kompanije su kompanije koje ne postoje, nemaju pravo sedište, nemaju zaposlene i formirane su samo u svrhu prevare. Životni vek takvih firmi je uglavnom kratak, i mogu biti registrovane u zemlji ili inostranstvu (tzv. off-shore company). U okviru ove vrste prevare koristi se računovodstveni sistem kompanije putem formiranja lažnih faktura koje služe da se gotovina prebaci na račun fiktivne kompanije i time gotovina izvuče iz organizacije-poslodavca.

Neophodno je da se fiktivna kompanija ubaci na listu dobavljača. Ukoliko je fiktivna kompanija na listi dobavljača, i uz odobrenje plaćanja odgovorne osobe, sistem će uraditi nalog za plaćanje. Ako ne postoji podela dužnosti i kontrola dobavljača i plaćanja, ova šema prevare može funkcionisati neometano godinama.

Lažne nabavke mogu biti i od **firmi saučesnika** koje su ispravno registrovane i sa kojima se ima poslovni odnos duži niz godina. Počinilac može putem duplih plaćanja ili nerealno „naduvanih“ faktura, a u saradnji sa dobavljačem da omogući sebi i trećoj strani protivpravnu korist.

Nabavke za lične potrebe su model koji se primenjuje putem ubacivanja računa u računovodstveni ciklus nabavka/plaćanje. Da bi se odobrila kupovina, neophodno je da počinilac obezbedi validnu, potpisanu porudžbenicu, koja bi prilikom interne kontrole bila osnova za pravdanje kupovine određene robe. Porudžbenica može biti sa falsifikovanim potpisom, ali može biti i na osnovu mišljenja stručnog lica za kupovinu robe. Najbolji primer za to je kupovina računara, ili rezervnih delova za računare, gde se rukovodstvo oslanja na mišljenje stručnog kadra. Prilikom izrade trebovanja, informatički inženjer može poručiti mnogo više delova, ili opreme nego što je zaista potrebno, i prisvojiti višak, bez mogućnosti rukovodstva da shvati da je u pitanju obmana, jer ne poseduje stručna znanja.

c) Šeme prevara sa platnim spiskovima

Prevare sa platnim spiskovima radi lažnih isplata zaposlenima nastaju u računovodstvenom ciklusu isplata zarada zaposlenima, o čemu je bilo reči kod prevara sa računovodstvenim ciklusima. Prevare sa platnim spiskovima mogu biti :

Isplate plata fiktivnim zaposlenima („ghost employee,“) odnosi se na isplate osobama koje u pravnom licu nisu zaposlene ali se nalazi na platnom spisku i primaju zaradu. To može biti fiktivna osoba dodata na spisak od osobe koja ima pristup tim podacima, ili osobe koja je dala ili dobila otkaz ali se i dalje vodi na platnom spisku zaposlenih.

Falsifikovanje radnih sati se može sprovesti dodavanjem prekovremenih sati ako ne postoji supervizor, ili kontrola veoma lako. Čak i u situacijama kada postoji supervizor, ova vrsta prevare je moguća uz falsifikovanje potpisa supervizora, u saradnji sa supervizorom, ili je moguća zbog nepažnje supervizora.

Lažne provizije. Provizije su vrste kompenzacija koje se računaju u odnosu na iznos transakcija prodajnog osoblja. Za obračun provizije važna su dva podatka: vrednost prodaje i procenat ugovorene provizije sa poslodavcem. Prevara se može dogoditi baš na osnovu ta dva podatka, odnosno može biti falsifikovan iznos prodaje (lažne fakture postojećim ili lažnim kupcima), ili kroz obračun više stope provizije u odnosu na prodaju.

d) Lažne naknade troškova

Preduzeća na osnovu zakonskih propisa i svojih pravilnika i politika imaju obavezu isplate naknada po osnovu troškova smeštaja i ishrane na službenom putu, naknade troškova prevoza na službenom putu, naknade troškova prevoza na radno mesto i sa radnog mesta, naknade za smeštaj i ishranu na terenu i ostale naknade zaposlenima. Prevara sa naknadom troškova je u suštini vrlo jednostavna jer je potrebno da se podnese falsifikovan poslovni trošak koji se plaća gotovinom.

Lažne naknade troškova se mogu pojaviti u sledećim oblicima:

- prikriivanje lične potrošnje (podizanje dnevnica za fiktivna službena putovanja, odnosno za putovanja u privatne svrhe),
- precenjeni troškovi (lažno prikazivanje nastalih troškova preko krivotvorenja priznanica ili hotelskih računa),
- fiktivni troškovi (podnošenje računa za koji su platili poslovni partneri, npr. troškovi hotelskog smeštaja, restoranskih usluga i sl.),
- višestruke nadoknade (zahtev za nadoknadu troškova avio prevoza i turističke agencije, koja je trošak prevoza već uključila u svoj račun)

2. Protivpravno prisvajanje zaliha i druge materijalne imovine

Protivpravno prisvajanje materijalne imovine se može podeliti na dve osnovne vrste prevare, i to: direktno prisvajanje zaliha i neodobreno korišćenje. Neodobreno korišćenje imovine podrazumeva korišćenje opreme, vozila, kompjutera, i druge opreme, i iako to može dovesti do dodatnih troškova i pada produktivnosti, obično se smatra kao pozajmljivanje, a ne kao nezakonito korišćenje.

Direktno prisvajanje

Najčešće korišćene metode za direktno prisvajanje zaliha i druge materijalne imovine mogu biti:

- Lažna trebovanja su lažna interna dokumenta, napravljena u cilju dobijanja pristupa robi, gotovim proizvodima ili zalihama. Obično se precenjuju trebovane količine neophodnog materijala ili zaliha radi prisvajanja viška.
- Fiktivne prodaje i isporuke se pojavljuju radi prikriivanja manjka zaliha. Lažna dokumenta koja prikazuju da su zalihe prodate i isporučene obično su usmerene na fantomske, nepostojeće firme. Otežavajuća okolnost ovakve malverzacije je pojava nenaplativih potraživanja, jer kupac zapravo i ne postoji. Ovakva potraživanja su puštana da zastare i da se u nekom momentu otpišu.
- Prisvajanje zaliha prilikom kupovine i prijema se može dogoditi od strane osobe zadužene za nabavku i prijem robe i sprovodi se prisvajanjem dela materijalne imovine koja je neophodna za normalno funkcionisanje organizacije i koja je kupljena na osnovu ispravnih dokumenata. Aktivnim kontrolama zaliha može se umanjiti rizik od pojave ove vrste malverzacija.

Prevare sa finansijskim izveštajima

Lažno finansijsko izveštavanje (fraudulent financial reporting) se obično vrši zbog želje ili potrebe za lažnim prikazivanjem finansijskog rezultata i imovinsko-finansijskog položaja pravnog lica. Veće oscilacije u kretanju dobitka bez logičnog obrazloženja (iznenadni rast ili pad dobitka, uvećanje dobitka u poslednjem kvartalu, brži rast dobitka od prodaje itd.), mogu biti indikator manipulacija finansijskim rezultatom, odnosno postojanja skrivenih gubitaka ili latentnih rezervi. Propusti revizora u ne otkrivanju manipulisanja dobitkom i lažnog finansijskog izveštavanja doveli su mnoge kompanije širom sveta do bankrotstva. Najpoznatijih primer za to je kolaps vodeće energetske kompanije u svetu "Enron", koja je morala da ode u stečaj krajem 2001. godine.

Korporativno-računovodstveni skandali i finansijske prevare koji su se desili krajem prošlog i početkom ovog veka u svetu, kao i pojava globalne finansijske krize stavili su u prvi plan važnost istinitosti i pouzdanosti finansijskih izveštaja. Lažno finansijsko izveštavanje se uglavnom događa sa ciljem precenjivanja imovine, prihoda i profita, i smanjivanja obaveza, troškova i gubitaka, da bi se obezbedio utisak finansijske snage. Ipak, može se dogoditi i obrnuta situacija, sa ciljem da se smanjivanjem prihoda, smanji dobit i samim tim i porez na dobit.

Lažno izveštavanje o finansijskoj poziciji kompanije je rezultat značajnih namernih manipulacija u finansijskim evidencijama kompanije. To uključuje namerni propust evidentiranja finansijske

transakcije, falsifikovanje računovodstvenih evidencija, izostavljanje obelodanjivanja u finansijskim izveštajima ili pogrešna primena standarda finansijskog izveštavanja.

Iako šeme prevara u finansijskim izveštajima zauzima 10% ukupnih slučajeva prevara u 2018. godini prema RTTN izveštaju ACFE, vrednost štete nastale kompaniji gde je prevara sprovedena, iznosi oko 800.000\$.

Počinioci prevare sa finansijskim izveštajima svesnom manipulacijom sa podacima u finansijskim izveštajima, žele da:

- podignu vrednost akcija i podstaknu ulaganje
- sakriju negativni novčani tok,
- sakriju gubitak,
- dobiju kreditna sredstva,
- povećaju bonuse u vezi sa performansama,
- prodaju kompaniju po višoj ceni.

Ovo su neki od ciljeva koji se postižu lažnim izveštavanjem. Suština je da se lažnim poboljšanjem finansijskog stanja ili izostavljanjem negativnih informacija ili potencijalnih obaveza stvara lažna slika o uspešnosti kompanije i time zadovoljavaju interesi nje same ili pojedinca koji je odgovoran za manipulacije.

Lažno finansijsko izveštavanje nastaje kao posledica manipulacije finansijskim podacima u svim finansijskim izveštajima. Ipak, najčešće se prevare događaju manipulacijom rashodima i prihodima u Bilansu uspeha i obavezama i imovinom u Bilansu stanja. Svrha lažnog finansijskog izveštavanja je da se prikaže:

- a) **viša dobit u odnosu na ostvarenu** dobit putem povećanja prihoda i dobitaka i/ili smanjenjem rashoda i gubitaka tekućeg perioda;
- b) **niža dobit u odnosu na ostvarenu** dobit, putem iskazivanja nižih prihoda i dobitaka i/ili viših rashoda i gubitaka tekućeg perioda.

Putem lažnog finansijskog izveštavanja, menadžment može uticati na:

- bilans uspeha, preko visine iskazane dobiti,
- bilans stanja, preko visine iskazane neto imovine,
- izveštaj o tokovima gotovine, preko iskazane neto gotovine iz operativnih aktivnosti.

Najčešći oblici su:

a) Fiktivni prihodi

Prihodi nastaju iz sledećih transakcija i događaja: prodaja robe, pružanje usluga, korišćenje sredstava pravnog lica od strane drugih (kamate, tantijeme - naknade za korišćenje stalnih sredstava pravnog lica kao što su: patenti, robne marke, autorska prava, kompjuterski softver,

dividende). Prema MRS 18 – Priznavanje prihoda i Odeljka 23 – Prihodi MSFI za MSP, prihod se priznaje kada je priliv budućih ekonomskih koristi u pravnom licu verovatan, a te koristi se mogu pouzdano izmeriti. Odmerava se po fer vrednosti primljene ili potraživane nadoknade, uzimajući u obzir iznos svih trgovinskih popusta i količinskih rabata koje je to pravno lice odobrilo, kao i umanjenje iznosa za porez na dodatu vrednost (PDV).

Neosnovano knjiženje nepostojećih prihoda, odnosno precenjivanje prihoda je veoma česta šema prevare u finansijskim izveštajima, jer je zapravo i najlakša za sprovođenje. Ali, da bi se neosnovano povećao prihod u bilansu uspeha, neophodno je napraviti ravnotežu u bilansu stanja kroz knjiženje lažnih potraživanja. Kod sprovođenja ove prevare moguće je sačinjavati lažna dokumenta, ali i nije neophodno. Ishodi su povećani prihodi, dobit i, uglavnom, potraživanja kao imovina, sa druge strane lažnog knjigovodstvenog knjiženja.

Najpoznatiji slučaj finansijske prevare koja je nastala knjiženjem fiktivnih prihoda jeste slučaj italijanske prehrambene kompanije "Parmalat" (evropski "Enron"), koja je zbog precenjenih prihoda za 12,5 milijardi evra otišla u stečaj 2003. godine. Devedesetih godina prošlog veka ova kompanija je imala nekoliko neuspešnih investicija koje je pokušala da prikrije fiktivnim transakcijama i preuzimanjem drugih kompanija u Italiji, Brazilu, Argentini, Mađarskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. "Parmalat" je imao razgranatu mrežu distributera preko kojih je slao svoju robu u supermarkete. Kako bi dobio pozajmicu od banaka za pokriše gubitaka, svoju robu je duplo fakturisao, tako da je za iste isporuke slao fakture i distributerima i supermarketima. Duplim fakturisanjem iste robe (izdavanjem dvojnih faktura) stvoren je lažan utisak da su prihodi i potraživanja mnogo veži od stvarnih, što mu je otvorilo dobijanje novih pozajmica od banaka i dodatno povećalo stepen zaduženosti.

Knjiženje fiktivnih prihoda je vid lažnog finansijskog izveštavanja sa ciljem obmane korisnika finansijskih izveštaja. **Evidentiranje prodaje koja se nikada nije dogodila je prevara i poznata je kao fiktivni prihod.** Ovo se može zasnivati na knjiženju nepostojećih prihoda, stvarnim ili lažnim klijentima (tzv. fantom firme).

Lažna prodaja postojećim kupcima. Jedan od modela ove vrste prevare je lažno fakturisanje postojećim kupcima, najčešće na kraju obračunskog perioda, kako bi se povećao prihod za taj period. Nakon sačinjavanja finansijskih izveštaja, a na početku sledećeg računovodstvenog perioda vrši se storniranje tih računa, što dovodi do manjka prihoda u novom računovodstvenom periodu. Upotreba ovog vida prevare zahteva formiranje lažne dokumentacije, odnosno izradu lažnih faktura i transportnih otpremnica.

Lažna prodaja nepostojećim kupcima. Formiranje fiktivnih prihoda je moguće i izdavanjem računa fiktivnim firmama, formiranim u tu svrhu, bilo u zemlji ili inostranstvu (off-shore kompanije u zemljama poznatim kao poreski raj). Svesno izdavanje računa nepostojećim, fiktivnom

kompanijama, podrazumeva da ta potraživanja nikada neće biti naplaćena i da će tokom vremena biti izvršena ispravka i otpis tih potraživanja.

b) Priznavanje prihoda

Namerno evidentiranje prihoda u nepravilnim periodima je još jedan oblik prevare u finansijskim izveštajima i rezultira povećanjem ili smanjenjem dobiti po želji u određenom računovodstvenom periodu.

Prevremeno priznavanje prihoda. Šema prevare kroz prevremeno priznavanje se može sprovesti na razne načine, a osnovno je da nije ispoštovan Međunarodni standard 18 i da je prihod priznat u odgovarajućem periodu. Prema tumačenjima ovog Međunarodnog standarda finansijskog izveštavanja, prihod se priznaje ako je prodavac isporučio robu i ako je izvršeno fakturisanje, kao i da je dogovoreno, da se do preuzimanja robe, roba nalazi kod prodavca. Svrha ove prevare je da se poveća prihod tekućeg finansijskog perioda. Suština manipulacije radi prevremeno priznatog prihoda, jeste što počinitelj u nameri da lažno prestavi visinu ostvarenih prihoda, **obično pred kraj izveštajnog perioda, vrši fakturisanje prodane robe koja nije isporučena**, i kod koje na kupca nisu prešli svi rizici i koristi njene kupovine. U tu svrhu pribegava se: neadekvatnom priznavanju prihoda, menjanju računovodstvenih politika, menjanju dokumentacije, sklapanju posebnih dogovora itd. Time se postiže povećanje prihoda u tekućem izveštajnom periodu na račun prihoda narednih izveštajnih perioda. Najčešće se koriste tehnike:

- priznavanje prihoda tekućeg perioda za izvršenja koja će uslediti u nizu narednih perioda (Na primer, trogodišnji ugovor o pružanju usluga priznat u potpunosti u tekućem periodu),
- anti datiranje ostvarenih prihoda iz nove godine i prevođenje na staru,
- roba data u konsignaciju, a prihod priznat iako roba nije prodana itd.

Američka kompanija "Xerox" je prevremenim priznavanjem prihoda, uspela da poveća svoje prihode za oko 6 milijardi dolara. Umesto da prihod od iznajmljivanja kancelarijske opreme priznaje po isteku ugovora, ova kompanija ga je počela priznavati u bilansu uspeha u trenutku sklapanja ugovora – a da na to nije upozorila akcionare. Na taj način je postigla privid solidnog finansijskog poslovanja – i održala zadovoljavajuću tržišnu cenu akcija. Prevremeno priznavanje prihoda je bilo otkriveno u kompanijama kao što su: "Sunbeam", "Ahold", "Peregrine Systems", "MicrStrategy", "Rite Aid", "Global Crossing" itd.

Ne sučeljavanje prihoda i rashoda. Radi precenjivanja dobiti u jednom periodu, moguće je prikazati ostvareni prihod od prodaje u decembru tekuće godine, a troškove nastale u ovoj transakciji u januaru sledeće godine. Takva manipulacija u finansijskim izveštajima predstavlja ne poštovanje Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja, koji nalažu da se prihodi i rashodi koji se odnose na istu transakciju, moraju priznati u istom izveštajnom periodu. Takva manipulacija

dovodi do precenjene dobiti u periodu kada su prihodi priznati, a takođe i potcenjivanje dobiti u narednom periodu ,kada su priznati rashodi.

Pretrpavanje kanala prodaje. Povećan prihod može biti ostvaren i tako da se višak zaliha na kraju finansijskog perioda, prebaci na kupce ili distributivnoj mreži, uz dogovor da se te iste zalihe vrate početkom ili u toku narednog finansijskog perioda. Pretrpavanje kanala prodaje se sprovodi kroz davanje velikih popusta, produženih uslova plaćanja i drugih ustupaka , kako bi se podstakla prodaja u tekućem periodu. Šemu su široko koristile kompanije koje prodaju robu putem prodajnih mesta na masovnom tržištu, kao što su robne kuće, trgovački centri ili prodavnice. U nekim industrijama ova praksa je poznata kao punjenje i javlja se na kraju gotovo svakog kvartalnog perioda. Ova tehnika je često korišćena u velikim svetskim korporativnim prevarama.

U decembru 1997. godine Sunbeam Corp. osnovao je program koji nudi popuste, povoljne uslove plaćanja, garantovane nadoknade i pravo na povraćaj ili razmenu neprodatog proizvoda bilo kojem distributeru koji želi da prihvati svoje proizvode pre kraja godine.

Jedna potencijalna crvena zastava koja može ukazivati na pretrpavanje kanala je povećanje pošiljki - koje je obično praćeno povećanjem troškova otpreme - bilo na kraju perioda ili blizu njega, ili povećanim troškovima skladištenja van lokacije, otpisom zaliha.

c) Prikriivanje obaveza i troškova

Potcenjivanje obaveza i troškova jedan je od načina na koji finansijski izveštaji stvaraju sliku da kompanija izgleda profitabilnija. Nedostajuće transakcije mogu se teže otkriti nego nepravilno evidentirane transakcije, jer ne zabeležene transakcije ne ostavljaju trag.

Slede tri uobičajena načina za prikriivanje obaveza i troškova:

- izostavljanje obaveza
- nepravilna kapitalizacija troškova
- manipulacija troškovima rezervisanja

Izostavljanje obaveza. Ova prevara može nastati svesnim propuštanjem ili kašnjenjem u evidentiranju obaveza, obično tokom dvanaestog meseca finansijske godine, što rezultira boljim finansijskim rezultatom tekuće godine. Evidentiranje tih obaveza se obično događa u prvom mesecu sledeće finansijske godine. Izvršiocima ove prevare, obično knjigovođe u dosluhu s menadžmentom, jednostavno uništavaju, skrivaju ili stavljaju sa strane dokumenta o obavezama i njima pripadajućim troškovima, ne knjiže ih i ne uključuju u finansijske izveštaje. Upravo zbog mogućnosti ove prevare, neophodno je da se tokom forenzičke istrage obrati pažnja na račune koji su evidentirani početkom godine, sa datumom iz prethodne godine.

Takođe, neke kompanije jednostavno ne evidentiraju obaveze po osnovu dobijenih zajmova, misleći da niko neće primetiti. Najčešći motiv za skrivanje obaveza je izbegavanje prikazivanja

visoke zaduženosti preduzeća kako bi se dobili novi krediti, privukli investitori i kako bi se održala cena akcija na tržištu kapitala.

Kapitalizacija troškova. Troškovi perioda, u nekim slučajevima se ne prikazuju kao troškovi perioda, već se kapitalizuju, tj. uključuju u vrednost stavke osnovnih sredstava (nekretnine, postrojenja i oprema), kako bi pravno lice iskazalo bolji finansijski rezultat. Oni će biti prikazani kao trošak, u momentu kada se stavka osnovnih sredstava amortizuje, tako da će biti prikazani postepeno u nizu budućih perioda. Ako se troškovi kapitalizuju (nepropisno) i prikažu kao sredstva umesto kao trošak tekućeg perioda, imovina i dobitak se precenjaju u finansijskim izveštajima za taj period. Troškovi kao što su troškovi nabavne vrednosti stalne imovine, odnosno nekretnina, postrojenja i opreme, i povećavaju imovinsku osnovu organizacije mogu da se kapitalizuju dodavanjem računima imovine.

U ovom slučaju trošak se pripisuje vrednosti odgovarajuće stavke stalne imovine, tj. nekretnina, postrojenja i opreme. Time se povećava vrednost date stavke stalne imovine, a iz bilansa uspeha koji se odnosi na period u kome dati troškovi nastaju nestaje rashod, dakle povećava se finansijski rezultat. Skriveni gubici nastaju zbog precenjivanja aktive i potcenjivanja pasive, što utiče na obuhvatanje nižih rashoda u bilansu uspeha i povećanja finansijskog rezultata. U narednim periodima kada skriveni gubici dođu do izražaja, pogoršavaju finansijski rezultat.

Prema međunarodnim računovodstvenom standardu MRS-16, nabavna vrednost svake nabavljene stavke koja će biti kapitalizovana, sastoji se od njegove nabavne cene sa uvoznim dažbinama i porezom na promet, kao i bilo kakve direktne troškove koji su neophodni za dovođenje tog sredstva u funkcionalno stanje. I troškovi pozajmljivanja sredstava koji su direktno povezani sa sticanjem te imovine, spadaju u kapitalizovane troškove. Ali, samo do momenta dovođenja tog sredstva u funkcionalno stanje.

U slučaju uzimanja bankarskih sredstava znači da glavnica kredita i kamatu do momenta stavljanja sredstva u funkciju, treba kapitalizovati. Sa druge strane, troškovi kamata koji se pojavljuju nakon tog momenta nisu prihvatljivi kao kapitalizovan trošak. Posledice kapitalizovanih troškova kamate nakon što je sredstvo postalo funkcionalno, dovodi do situacije da se u bilansu stanja povećava vrednost imovine (nekretnine, postrojenja i opreme), kao i vrednost obaveza po osnovu kamata i troškova finansiranja. Time je uspostavljena ravnoteža u bilansu stanja, ali se u bilansu uspeha nisu prikazali troškovi kamata za taj računovodstveni period, čime se potcenjuju troškovi, odnosno precenjuje ostvarena dobit.

Prevara koji je sproveo WorldCom, Inc. je vrlo značajan i poznat primer toga. "WorldCom", nekada najveća američka telekomunikaciona kompanija je dobar primer manipulativnog finansijskog izveštavanja kroz nepravilnu kapitalizaciju troškova. Kompanija "WorldCom" (Gherai i Balaciu, 2011) je u periodu od 1999. godine do marta 2002. godine klasifikovala tekuće operativne troškove

(operating expenses) kao "investicije" (capital expenditures), a pošto se radilo o "investicijama" one nisu umanjivale prihod, što je uticalo da iskazani ostvareni dobitak bude mnogo viši, a to je uticalo na povećanje tražnje za akcijama te kompanije. Kompanija "WorldCom" je kapitalizujući operativne troškove omogućila lažno povećanje dobitka pre poreza i neto gotovinskog toka iz poslovnih aktivnosti za oko 3,8 milijardi dolara. Reviziju od 1999. do prvog kvartala 2002. je sprovodilo društvo za reviziju "Artur Andersen". Odeljenje interne revizije "WorldCom"-a otkrilo je prevaru u visini od 3,8 milijardi dolara u junu 2002. tokom rutinskog pregleda kapitalnih izdataka i obavestio je novo društvo za reviziju "KPMG" (koje je zamenilo društvo za reviziju "Artur Andersen"). Bankrot ove kompanije je usledio 2002. godine.

Suprotno, u periodu od 1997. do 1999. godine američka kompanija "Microsoft" nije kapitalizovala troškove razvoja, iako je bilo dozvoljeno, što je rezultiralo nižim finansijskim rezultatom nego što je on bio u stvarnosti.

Troškovi rezervisanja. Rezervisanje troškova nastaje u situacijama kada organizacija u zavisnosti od delatnosti može da ima troškove garancije, servisiranje i zamene delova, troškove obnavljanja prirodnih bogatstava, gubitke po osnovu sudskih sporova, troškove restrukturiranja ili nadoknada zaposlenima i ostala dugoročna rezervisanja. Iako računovodstveni standardi i zakonski propisi preciziraju u kojim situacijama je prihvatljivo vršiti rezervisanje troškova, rukovodstvo može namerno manipulirati ovim troškovima, odnosno može ih povećati, umanjiti ili izostaviti i time prikazati manje/veće rashode i veći/manji dobitak.

Engleska automobilska kompanija "Sunbeam" je 1996. godine namerno precenila troškove restrukturiranja, što je vodilo potcenjivanju finansijskog rezultata. Kompanija je troškove restrukturiranja koji bi nastali u narednim godinama poslovanja, uključila u obračun finansijskog rezultata za 1996. godinu. To je omogućilo da kompanija uveća finansijski rezultat u 1997. godini. U troškove restrukturiranja uključeni su otpisi zaliha i stalne imovine, rezervisanja za buduće troškove parničenja i zaštite životne sredine. Navedeni primer predstavlja praksu kreiranja latentnih rezervi, što je neadekvatna računovodstvena praksa, ako se radi u preteranom obimu. Potcenjivanje pozicija aktive i precenjivanje obaveza u pasivi bilansa stanja ostavlja prostor za stvaranje latentnih rezervi. Postojanje latentnih rezervi utiče na povećanje tekućih rashoda u bilansu uspeha, pa periodični obračun pokazuje manji finansijski rezultat od stvarnog.

d) Nepravilno vrednovanje imovine

Prevara u vezi sa nepravilnim vrednovanjem imovine može se izvršiti manipulacijom i prikazivanjem veće od stvarne dobiti i većeg kapitala povećanjem iznosa aktive (obično zaliha, potraživanja i dugotrajne imovine), preko kapitalizacije troškova ili ispravkama vrednosti za sumnjive račune i amortizaciju.

Pogrešno vrednovanje zaliha, odnosno manipulacije sa zalihama mogu se sprovesti kroz fiktivne zalihe, njihovo pogrešno prebrojavanje, ili kroz zastarele zalihe koje nisu otpisane, povećanjem cene jedinice kako bi se precenile iste itd. Zloupotrebe sa količinama zaliha se relativno lako otkrivaju, pa se ređe i koriste u kriminalnoj praksi, ali se zato više koriste manipulacije sa samom vrednošću zaliha. Precenjivanje vrednosti zaliha može biti izvršeno ili nepriznavanjem gubitaka po osnovu njihovog obezvređenja, ili uključivanjem u cenu koštanja troškova koji nemaju sposobnost aktiviranja i koji bi morali biti iskazani kao rashodi perioda.

Tehniku manipulacije sa fiktivnim zalihama koristila je kompanija *Allied Crude Vegetable Oil* iz Nju Džerzija, kao što je već ranije pomenuto, čiji su brodovi bili ispunjeni običnom vodom, i samo do jednog metra uljem na vrhu, što je omogućilo ovoj kompaniji da dobije kredite, ali i nanese štetu od oko 150 miliona dolara bankama i drugim kompanijama.

Manipulacije sa potraživanjima mogu se sprovesti prilikom procene visine gubitaka po osnovu nenaplaćenih potraživanja, a u cilju prikazivanja više vrednosti potraživanja i višeg rezultata, tako da uprava može lažno prikazati niže gubitke od onih utvrđenih objektivnom procenom. Ova tehnika dovodi do precenjivanja iskazanog rezultata i potraživanja u tekućoj godini, ali u narednim obračunskim periodima moguće je otkrivanje ove malverzacije kada usledi dodatno otpisivanje potraživanja. Takođe, jedna od tehnika koja se koristi su kreiranje fiktivnih potraživanja, posebno pred kraj obračunskog perioda, jeste zaduživanje računa potraživanja na teret prihoda. Ovo se još upotpunjuje dostavljanjem lažnih konfirmacija tako što se kreiraju lažne adrese sa kojih iste stižu, pa je potrebno proveriti autentičnost kompanije kroz javne podatke kao što su APR, kreditni biro itd.

Imovinom se može manipulirati i kroz **poslovne kombinacije**. Kompanije koje kupuju drugu kompaniju, u slučaju da je tržišna vrednost kompanije veća od knjigovodstvene vrednosti imovine, bi trebalo da tu pozitivnu razliku prikažu kao goodwill. Pre promena u računovodstvenoj praksi, koja je prethodno zahtevala da se goodwill amortizuje, kompanije su taj iznos umesto na goodwill, uključivale u kupljena sredstva (kapitalizovale) kako ne bi kroz amortizaciju goodwill-a imali veće troškove i time manju dobit. Sa promenom ove prakse ovaj princip je izostao, ali i dalje kompanije mogu da formiraju različite rezerve po pitanju raznih izdataka prilikom akvizicija, sa namerom da se ove rezerve oslobode u vidu dobiti u budućnosti.

Pogrešno vrednovanje stalne imovine može se sprovesti na više načina, među kojim se izdvajaju manipulacije sa rezidualnom vrednošću i korisnim vekom sredstva, agresivnim otpisom imovine i agresivnom revalorizacijom. Prema MRS 16, nabavnu vrednost, odnosno cenu koštanja sredstva, potrebno je umanjiti za rezidualnu vrednost, ako je njena vrednost pouzdano utvrđena i značajna. Nezakonitosti u određivanju rezidualne vrednosti opreme i njenog korisnog veka za cilj mogu imati umanjenja troškova amortizacije, i time prikazivanja više dobiti od stvarne, te rukovodstva pravnih

lica mogu putem precenjivanja rezidualne vrednosti smanjiti osnovicu za otpisivanje, a time i godišnje otpise sredstava.

Agresivan otpis imovine ili računovodstvo „velikog pranja“ ili „velikog čišćenja“ (Big-bath accounting) predstavlja metod u kom se pristupa agresivnom otpisivanju stavki imovine u maksimalno dopuštenim granicama ili preko tih granica sve u cilju povećanja tekućih rashoda. Bilans se na ovaj način čisti svim mogućim vrstama otpisa najčešće na stavkama, kao što su dugotrajna imovina ili vrednosti zaliha i nenaplaćenih potraživanja, sa ciljem da se dobit pre oporezivanja umanjí što je više moguće. Sa druge strane, kada se ovakva imovina proda, odnosno naplati, priznaje se vanredni prihod, a time se poboljšava rezultat i stvaraju latentne rezerve.

e) Nepravilna obelodanjivanja

Finansijski izveštaji za određeni računovodstveni period po principu potpunosti obuhvatanja, moraju da imaju evidentirane događaje i transakcije koje utiču na finansijske izveštaje. Svesnim nepoštovanjem ovog principa, a radi stvaranja lažne slike o finansijskom položaju organizacije rukovodstvo može nepravilno obelodaniti ili prikriti:

- Potencijalne obaveze-obaveze koje će tek nastati kao rezultat prošlih događaja,
- Naknadne događaje-događaji nastali posle datuma bilansa stanja , a pre obelodanjivanja finansijskih izveštaja,
- Transakcije sa povezanim licima -odnosno transakcije sa drugim organizacijama čije rukovodstvo ili poslovne politike mogu biti značajno kontrolisane ili na koje se može značajno uticati od strane matične organizacije.

f) Nepravilna prezentacija novčanog toka

Manipulacija novčanog toka često se vrši da bi se stvorila dobra slika novčanih tokova iz poslovanja. Novčani tok iz poslovanja važan je zainteresovanim stranama, jer ovaj deo Izveštaja o gotovinskom toku daje informacije o sposobnostima kompanije da stvara gotovinu, otplaćuje obaveze i isplaćuje dividende. To se može postići predstavljanjem novčanih tokova iz investiranja i finansiranja kao operativnih novčanih tokova. Na primer, prihod od jednokratne prodaje imovine ili prihod od kreditne transakcije predstavljen je kao novčani tok iz operativnih aktivnosti.

Korupcija

Pod pojmom korupcije se uopšteno misli na sve kriminalne radnje koje se vrše iz koristoljublja zloupotrebom ovlašćenja u javnom i privatnom sektoru. Preciznije, korupcija se može odrediti kao radnja nuđenja, obećavanja, davanja, neposrednog ili posrednog iznuđivanja, zahtevanja,

prihvatanja i primanja poklona ili druge koristi koja je povezana sa izvršenjem dužnosti od strane lica zaposlenog u javnom ili privatnom sektoru, kada takva radnja predstavlja kršenje njihovih dužnosti proisteklih iz njihovog položaja, a u nameri sticanja protivpravne imovinske koristi za sebe ili za druge.

Svetska banka procenjuje da i preduzeća i ljudi plaćaju otprilike 1,5 biliona dolara mita godišnje (to je 2% svetskog BDP). Kao rezultat, korupcija nanosi značajnu štetu razvoju i ekonomskom rastu. Na globalnom nivou, korupcija je značajna prepreka međunarodnoj trgovini, dok u okviru organizacije ima vrlo negativan uticaj na moral zaposlenih. Zato je Međunarodna organizacija za standardizaciju-ISO, koja uključuje članove nacionalnog tela za standarde iz 161 zemlje uvela ISO 37001 - Sistemi za borbu protiv mita koji je dizajniran tako da podstakne kulturu protiv mita i korupcije.

Korupcija je najteži oblik za otkrivanje i dokazivanje jer, obično ne ostavlja pisani trag. Korupcija je uključena u trećinu svih slučajeva prevare, i dalje se može podeliti na: podmićivanje, sukob interesa i iznuđivanje.

Podmićivanje se može definisati kao davanje novca ili drugih dragocenih poklona kako bi se uticalo na situaciju u svoju korist. Tehnike poslovnog podmićivanja se najčešće usmeravaju prema nabavnoj službi oštećene organizacije, jer se kriminalne radnje obično vrše od strane odgovornih lica na ovim funkcijama. Bez obzira na način na koji se mito prima, daje ili traži, podmićivanje sa stanovišta tehnike može biti u dva osnovna oblika:

- a) Podmićivanje u transakcijama neposrednih pogodbi** može nastati kada se postupak nabavke obavlja bez javnog nadmetanja, nego je internim politikama i procedurama preciziran postupak nabavke od strane odgovornih lica. Ovaj oblik korupcije može biti izvršen na nekoliko načina:

-podmićivanje po računima se događa kada dobavljač dostavi precenjen račun u saradnji sa osobom zaduženom za nabavku, a u zamenu za tu uslugu isplati odgovornoj osobi mito u obliku novca ili druge koristi;

-preusmeravanje poslovanja je tehnika kod koje odgovorno lice preusmerava nabavku određene robe sa jednog ili više dobavljača prema samo jednom dobavljaču i za to dobija određenu nadoknadu;

- nepotrebne nabavke se događaju u situacijama kada odgovorna osoba stvara lažne potrebe koje će kasnije biti podmirene kupovinom roba, proizvoda ili usluga od davaoca mita.

- b) Podmićivanje u postupcima licitacija, tendera i javnih nadmetanja (eng. bid-rigging)** može nastati kada zaposleni u organizaciji koja je naručilac posla, nezakonito pomaže

mogućem dobavljaču u dobijanju ugovora, i u zavisnosti u kom momentu tog postupka se pojavljuje, možemo razlikovati:

- podmićivanje pre objavljivanja postupka javnog nadmetanja je najčešća zloupotreba koja se javlja u postupku osmišljavanja i sastavljanja specifikacije uslova koje ponuđač mora da ponudi, i koja se sastavlja u saradnji sa dobavljačem. Pored toga, mogući su i slučajevi, kada se favorizovanom ponuđaču omogućiti uvid u specifikaciju i uslove tendera pre objavljivanja, kao i slučajevi kada se uslovi nadmetanja objavljuju u veoma kratkom roku za pripremu ponuda, a određeni učesnici su bili o tim uslovima informisani mnogo ranije;

- podmićivanje tokom oglašavanja jer se oglašavanje potreba za određenom robom ili uslugom u nepoznatim publikacijama ili niskotiražnoj štampi, kako konkurencija ne bi imala informacije o raspisanim tenderima;

- podmićivanje tokom podnošenja i prijema ponuda se može pojaviti u situacijama kada odgovorna osoba pravnog lica koje raspisuje tender, a ima mogućnost da se upozna sa sadržajem primljenih, zatvorenih ponuda i mogućnost da sugeriše favorizovanom dobavljaču da koriguje svoju ponudu.

Sukob interesa uopšteno nastaje kada osoba izvrši svoj uticaj da bi postigla ličnu korist, odnosno kada je nepristrasna u donošenju odluka zbog sukoba njenog ličnog i interesa i profesionalnog stava. U finansijskim izveštajima, sukob interesa se javlja kada odgovorna osoba ima lične interese da se određena transakcija obavi. Suština sukoba interesa u tom slučaju postoji, ako poslodavac ne zna da postoji lični interes zaposlenog u nekom poslu ili pregovoru. Ako je poslodavac upoznat sa tom činjenicom, sukob interesa ne postoji. U svakoj organizaciji, sukob interesa, kao oblik korupcije, najčešće se javlja u službama nabavke i prodaje.

- sukob interesa pri kupovini se obično pojavljuje u transakcijama kupovine i to kroz tehnike precenjivanja ili naduvavanja računa, koje su slične tehnikama lažnih obaveza. Osnovna razlika između sukoba interesa i lažnih obaveza je u činjenici da sukob interesa postoji samo u situacijama kada se precenjeni/ naduvani računi dostavljaju organizaciji koja je u vlasništvu ili u rodbinskom odnosu sa osobom koja ispostavlja račun, odnosno koja je zaposlena u službi nabavke oštećene organizacije.

- sukob interesa pri prodaji nastaje kada zaposleni u službi prodaje daje nerealno visoke popuste, ili mogućnost odlaganja i kašnjenja u plaćanju, kao i razna knjižna odobrenja. To su tehnike koje se mogu smatrati i podmićivanjem. Ipak sukob interesa pri prodaji postoji kada se takvi povoljni uslovi prodaje daje organizaciji koja je u vlasništvu ili u rodbinskom odnosu sa osobom zaduženom za prodaju, a podmićivanje se javlja kada ta ista osoba sprovede kriminalne radnje u zamenu za novac.

Iznuđivanje kao tehnika koruptivne radnje, nastaje kada se zahteva traženje novca, za razliku od toga da ga nudi kao mito, kako bi se postigao željeni ishod neke transakcije ili posla. Može se smatrati i poslovnom ucenom jer se postavlja određeni uslov u zamenu za novac.

C. Pranje novca

Pranje novca je proces prikrivanja nezakonitog porekla novca ili imovine stečenih kriminalom. U slučajevima kada je imovinska korist stečena izvršenjem krivičnog dela, kriminalac ili organizovana kriminalna grupa, traže način da koriste stečeni novac ili imovinu tako da svojim aktivnostima ne privlače pažnju nadležnih organa. Stoga vrše čitav niz transakcija sa krajnjim ciljem da se navedeni novac ili imovina prikažu kao zakonito stečeni. Novac u ovom procesu često menja svoj oblik i prebacuje sa jednog na drugo mesto.

Pranje novca je proces koji se može podeliti u tri osnovne faze, s tim što treba imati u vidu da je ova podela na faze ipak teorijskog karaktera, te da se u praksi one katkada preklapaju ili neke od njih pak izostaju.

Prva faza je prekidanje direktne veze između novca i nezakonite aktivnosti kojom je stečen i to je **faza «ulaganja»**. U fazi ulaganja, nezakonito stečen novac se uvodi u legalne finansijske tokove. Mnogo je načina na koji se to može ostvariti. Jedan od načina je da se gotovina pribavljena kriminalnim poslovima uplaćuje na bankovne račune, najčešće pod izgovorom neke regularne delatnosti gde se plaćanje uglavnom vrši u gotovom novcu, kao što su na primer restorani, komisioni, butici itd. Ukoliko se gotovina pomeša sa prihodima zakonitog poslovanja smanjuje se mogućnost brzog otkrivanja «priljavog» novca. Druga mogućnost je osnivanje lažne ili «fantomske» firme koja ne posluje već služi isključivo za polaganje «priljavog novca». Dalje, velike sume novca se mogu usitniti i polagati na račune u iznosima manjim od zakonskog cenzusa ili iznosima koji nisu sumnjivi i nisu predmet prijavljivanja nadležnim organima. Novac se može prebacivati i u gotovini u države koje nemaju jake sisteme za sprečavanje pranja novca i tamo polagati na račune kod banaka i drugih finansijskih institucija. U javnosti je dobro poznat pojam prebacivanja novca u «koferima».

Druga faza je **faza «raslojavanja»** ili faza «prikrivanja». Nakon što je gotovina na neki način ušla u legalni finansijski sistem, naredni korak u procesu pranja novca je raslojavanje koje se ostvaruje prebacivanjem novca sa računa na račune širom sveta. Novac se transferiše mnogobrojnim transakcijama, od kojih mnogo nemaju nikakav smisao ni ekonomsku ili poslovnu logiku, a čiji je glavni cilj da se prikrije veza između novca i kriminalne aktivnosti od koje potiče. Prikrivanje prave svrhe ovih transakcija se može postići prividom da se novac transferiše radi plaćanja roba ili usluga u inostranstvu. Naime, da prebacivanje novca u inostranstvo ne bi bilo sumnjivo, «perači» novca često osnivaju firme u inostranstvu koje se pojavljuju u ulozi dobavljača. Ove firme šalju lažne ili

uvećane fakture firmi u kojoj je već došlo do deponovanja «priljavog» novca, s tim da do razmene roba ili usluga ne dolazi uopšte ili se ona odvija u neodgovarajućem broju ili kvalitetu, a jedino što se kreće je novac, koji se prividno u cilju obavljanja zakonite delatnosti šalje u inostranstvo. Pored ovog, veliki je broj i drugih načina da se novac, kada se jednom nađe na nekom računu transferiše radi prikrivanja njegovog porekla. Kupovina polisa osiguranja, luksuznih predmeta, automobila, jahti, akcija u preduzećima, investicionih fondova, kao i drugih finansijskih instrumenata, samo su neki od tih načina.

Treća faza, **faza «integracije»** je poslednja faza u ovom procesu i nakon koje se «priljav» novac javlja kao novac koji potiče od zakonom dozvoljene delatnosti. Popularan metod integracije «priljavog» novca u legalne finansijske tokove je kupovina nekretnina kao što su poslovne zgrade, skladišta ili stanovi. Davanje u zakup nekretnina je potpuno zakonit posao a prihod koji se ostvaruje na ovakav način neće biti sumnjiv. Ovakav novac se može investirati u preduzeća koja su u teškoćama koja nakon toga nastavljaju da rade a dividende i direktorske plate koje se isplaćuju imaju oblik zakonitih prihoda. Jednom, kada novac dođe u ovu fazu, jako je teško, ako ne i nemoguće otkriti njegovo nezakonito poreklo.

Indikatori prevara

Svaka kriminalna aktivnost u finansijskim podacima jedne organizacije, ostavlja trag. Iako ju je teško uočiti na prvi pogled, uvek postoje upozoravajući znaci, indikatori, signali, indicije ili simptomi koji ukazuju da postoji neka lažna aktivnost. U praksi, obično se nazivaju „crvene zastavice“ (eng. red flag)

Da bi otkrili prevaru, rukovodioci, revizori, zaposleni a posebno forenzičke računovođe i revizori prevare moraju prepoznati ove pokazatelje, indikatore, simptome ili upozoravajuće znake prevare i istražiti da li su posledica stvarne prevare ili su uzrokovani drugim faktorima. Na žalost, mnogi indikatori prevare ostaju nezapaženi, pa čak ni znaci koji se lako prepoznaju često se ne istražuju dovoljno detaljno. Mnoge prevare bi mogle biti otkrivene ranije da su se istražili indikatori prevare.

Unutar jedne organizacije mogu se izvršiti interne prevare koje mogu biti počinjene od strane bilo kojeg zaposlenog, od najnižeg do najvišeg nivoa. Ako je prevara počinjena izvan organizacije, sprovedena je uz pomoć zaposlenog ili „insajdera“. U zavisnosti od počinioca, zaposlenog ili menadžera, znaci prevare se razlikuju. Takođe se razlikuju i prema šemi, odnosno načinu sprovođenja prevare.

Indikatore, simptome, znake prevare možemo podeliti na:

1. uopštene znake upozorenja koji se pojavljuju na nivou organizacije, bez obzira da li je reč o prevari koja je sprovedena od strane zaposlenog ili rukovodstva;
2. specifične znake upozorenja koji se pojavljuju u pojedinim šemama prevara.

1. Uopšteni znaci upozorenja/signali prevare

Prepoznavanje crvenih zastavica presudno je za uspeh otkrivanja i sprečavanja prevara. Crvene zastavice prirodno vode dizajniranju efikasnih metoda i procesa otkrivanja. A ove metode detekcije prirodno vode ka dizajnu dobrih kontrola protiv krađe. Često dobra detektivska kontrola može istovremeno poslužiti i kao dobra preventivna kontrola.

Znaci upozorenja u knjigovodstvu

Upozoravajući znaci prevare se najpre mogu pronaći u knjigovodstvu i uključuju neobične procese ili procedure u sistemu knjigovodstva. U knjigovodstvu se mogu pojaviti nepravilnosti sa izvornom dokumentacijom, lažni unosi u dnevnik knjiženja i nelogičnosti u glavnoj knjizi i treba ih tretirati kao pokazatelje da se sprovedla neka vrsta manipulacije.

Uobičajeni znaci prevare koji uključuju izvornu dokumentaciju (bilo elektronsku ili papirnu) - kao što su čekovi, fakture, porudžbenice, prijemnice robe se mogu primetiti kada nedostaje određena dokumentacija, ili postoje fotokopije dokumentacije. Takođe, ako u dokumentaciji postoje delovi koji nemaju nikakvog smisla, su važan pokazatelj da sa dokumentacijom nešto nije u redu.

Na primer: Fakture jednog dobavljača su sve složene po rednom broju(kao da nema druge kupce), sa datumima koji nisu logični, sa cenama i količinama koje nemaju smisla, ili se menjaju od perioda do perioda.

Dalje, ako postoje dupla plaćanja, ako se drastično povećao broj dospelih računa od istog dobavljača, i ako se uvećalo usaglašavanje stavki, treba obratiti pažnju na te znake. Kada postoji unos podataka bez odgovarajuće prpratne dokumentacije, ili od strane osobe kojoj to nije u opisu posla i koja to ne radi, ili povećan unos transakcija pri kraju računovodstvenog perioda, potrebno je dalje istražiti te aktivnosti, jer to mogu biti pokazatelji koji govore da se iza tih unosa kriju određene malverzacije.

Ukoliko neko želi da prikrije krađu gotovine ili zaliha, potrebno je da izvrši unos lažnih računovodstvenih podataka koji se tiču gotovine ili zaliha, ali i obaveza ili kapitala da bi bilans stanja bio u ravnoteži. Nije lako lažirati podatke koji se odnose na kapital, pa se zato počinitelj odlučuje za lažiranje obaveza, odnosno formira lažne rashode. To mogu biti lažni troškovi po bilo kom osnovu, ili lažne fakture od fiktivnih firmi.

Takođe, neuobičajena i neobjašnjiva prilagođavanja obaveza, potraživanja, rashoda ili prihoda, pokazuju lažne unose koji su deo kriminalnih radnji. Unos podataka koji nije u ravnoteži se pojavljuje kada se iz neznanja ili brzine prevara ne sprovede na dovoljno dobar način, i daje mogućnost lakog otkrivanja.

Slabosti interne kontrole

Interna kontrola podrazumeva postojanje i primenu procedura u okviru računovodstvenog sistema, ali ako je nedovoljna ili uopšte ne postoji, rizik od pojave prevare je na mnogo višem nivou. Slabost interne kontrole je izražena kada ne postoje interne provere ali i zbog visoke učestalosti promene zaposlenih ili zapošljavanje neefikasnog osoblja u računovodstvu i službi interne revizije. Najčešće slabosti koje olakšavaju pojavu prevara uključuju:

- a) nedostatak podele dužnosti,
- b) nedostatak fizičke zaštite,
- c) nedostatak nezavisnih kontrola,
- d) nedostatak odgovarajućih postupaka odobravanja,
- e) nedostatak odgovarajuće procedure evidentiranja ili dokumentovanja,
- f) mogućnost zaobilaženja postojećih kontrola,
- g) neodgovarajući računovodstveni sistem.

Kada se otkriju slabosti interne kontrole, neophodno je utvrditi da li su te slabosti i korišćene, odnosno da li se zahvaljujući njima dogodila neka vrsta kriminalne radnje.

Promene u životnom stilu

Većina ljudi koji počine prevaru, to čine jer su pod finansijskim pritiskom. Ponekad je taj pritisak realan (npr. potreban novac za lečenje) ali vrlo često je motiv pohlepa i želja za boljim životom. Iako prevarant zadovolji te početne finansijske potrebe koje su bile motiv, obično ne prestaje sa prevarom jer nakon toga želi da sebi priušti nova kola, novu kuću, luksuzno putovanje, *firmiranu* garderobu, nakit. Mali broj osoba koji počine prevaru štedi taj proneveren novac, obično ga odmah troše. Kako postaju sigurni u funkcionisanje šeme prevare koju primenjuju, oni krađu i troše sve veće iznose. Iznenađne promene u stilu života mogu biti vidljive posebno saradnicima, menadžmentu i ostalim zaposlenima.

Forenzički računovođa je bio angažovan da proveriti razloge nedostatka gotovine u jednoj organizaciji, koja ima konstantan rast prihoda, i veoma je uspešna u svojoj grani industrije. Menadžment je stavljao fokus na službu nabavke, jer su bili mišljenja da se troši više nego što je potrebno. Ipak, forenzički računovođa je uočio na parkingu najnoviji model luksuznog automobila koji je pripadao osobi iz službe prodaje. Iako je ta osoba važila za uspešnog prodavca, i menadžment imao za njega samo reči hvale, forenzički računovođa je proverio prodajne ugovore i naplaćene provizije. Nakon detaljnije provere, ispostavilo se da je većina njegovih ugovora lažirana sa postojećim kupcima i čak nepostojećim fiktivnim kompanijama kako bi iznos njegove lične provizije bio što veći. Konačni zaključak forenzičkog računovođe je bio da je nedostatak gotovine u organizaciji zbog nemogućnosti da se naplate potraživanja od takvih kupaca, sa jedne strane i isplate visokih provizija. Da se nije uočio simptom životnog stila, otkrivanje kriminalnih radnji bi bilo mnogo teže i duže bi trajalo.

Ponašanje zaposlenih

Psihološka istraživanja otkrivenih prestupnika pokazuju da osoba koja čini prevaru (posebno na početku) postaje veoma emotivna, lako razdražljiva i sumnjičava. To je zato što oseća strah i krivicu za svoje ponašanje, koje se manifestuju kao stres. Nije ponašanje kao takvo pokazatelj nečijeg kriminalnog ponašanja, nego iznenadne promene u njegovom ponašanju. Ako ljubazna osoba postane drska i bezobrazna, ili ako ćutljiva, ne previše pričljiva osoba postane jako ljubazna, to je promena u ponašanju na koju treba obratiti pažnju. Posebnu pažnju treba obratiti na zaposlene koji:

- imaju finansijske teškoće i probleme sa dugovima,
- konstantno se žale na tretman koji imaju u organizaciji,
- nezadovoljni su sa kolegama i/ili šefovima,
- nikada ne koriste godišnji odmor, ili koriste samo po nekoliko dana
- pokazuju karakteristike egocentričnih osoba koje žele sve da kontrolišu,
- odbijaju promene radnog mesta, čak i ako je to u cilju napredovanja.

Takođe, pažnju treba obratiti i na rukovodstvo koje:

- daje nepodudarne, nejasne ili neverovatne odgovore o prihodima, zaliham, nabavci, troškovima prodatih roba ili procedurama,
- zabranjuje pristup objektima, zaposlenima, evidencijama, kupcima, prodavcima ili drugima od kojih se mogu tražiti revizijski dokazi vezani za prihode, zalihe ili troškove prodatih roba,
- vrši pritisak za ubrzano rešavanje spornih ili složenih pitanja vezanih za evidenciju prihoda, kontrolu zaliha ili troškova prodatih roba.

Pritužbe i dojave

Iako je obavezno istražiti pristigle dojave ili pritužbe, i mogu dati početni smer istrage, ne treba ih tretirati kao dokaz, i shvatati previše ozbiljno jer mogu nastati iz raznih razloga. Na primer, kolega može prijaviti koleginicu sa kojom je bio u prisnim odnosima, nakon što ga je ostavila; dugogodišnji dobavljač koji je zbog pada kvaliteta robe, zamenjen novim; kupac kome nije odobren dodatni rabat, itd. Zato se sa pritužbama mora postupati veoma oprezno i uvek ih tretirati samo kao simptom, a ne kao dokaz da je prevara zaista i počinjena.

Da li se uvek radi o prevari kada primetite da se životni stil ili ponašanje nekog od kolega drastično promenio? Da li je uvek nedostatak određene dokumenta ili kada je glavna knjiga van ravnoteže znak počinjene prevare? Naravno da ne. Ovo mogu biti samo indikatori, ali ne i konačan dokaz prevare, jer mogu postojati i druga realna objašnjenja. Promene u načinu života mogu se dogoditi zbog nasleđenog novca. Dokumentacija je možda slučajno izgubljena. Glavna knjiga može biti van ravnoteže zbog nenamerne računovodstvene greške. Čudno ponašanje može biti izazvano rastavljanjem porodice ili ličnim problemima.

Ipak, veoma je važno obraćati pažnju na potencijalne znake prevare, jer mogu biti efikasno sredstvo prevencije, kao i putokaz u kom pravcu treba krenuti sa detaljnijom istragom, radi uštede i novca i vremena.

2. Specifični znaci upozorenja da postoji prevara

Obzirom da postoje razlike u načinima sprovođenja prevare, odnosno razlikuju se šeme prevara, logično je da se i znaci koji mogu biti uočeni, takođe razlikuju od šeme do šeme. Slede specifični znaci upozorenja za najčešće šeme prevara³, koji mogu olakšati razvoj potencijalno efikasnih metoda otkrivanja za tu specifičnu prevaru.

Znaci prevara u finansijskim izveštajima

U finansijskim izveštajima svi brojevi treba da budu u ravnoteži i treba da budu logični. Svakome ko se razume u pravila računovodstva, ti brojevi pričaju priču koja treba da bude dosledna. Mnoge velike svetske prevare bi bile ranije otkrivene da su revizori, analitičari i kreditori bolje razumeli brojeve i njihov odnos. Pokazatelji prevare mogu biti uočeni kada su odnosi brojeva neobični, nerealni ili neobjašnjivi. Uključuju sve transakcije koje se ponavljaju previše često ili vrlo retko, koje su previsoke ili preniske, koje su neočekivane, i daju čudne neočekivane rezultate. Nesklad između brojeva u bilansu uspeha, sa bilansom stanja i tokovima gotovine, su veoma važan pokazatelj koji govori da se dogodila manipulacija sa finansijskim izveštajima.

Posebnu pažnju treba obratiti kada se tokom analize finansijskih podataka pojavi neka ili više navedenih situacija:

- a) nerealna stopa rasta prihoda i dobiti
- b) neobjašnjivi manjak/višak zaliha;
- c) nejasni troškovi,
- d) nerealno velika zaduženja,
- e) drastičan rast ili pad vrednosti racio pokazatelja koji se posmatraju u periodu od nekoliko godina.

Upozoravajući znaci povezani sa fiktivnim prihodima

- nerealno brz rast prihoda i potraživanja,
- neobično veliki broj nenaplativih potraživanja,
- značajni obim prodaje pravnim licima nepoznatog vlasništva,
- veliki broj storniranih transakcija na početku finansijskog perioda,
- postojeća potraživanja prema kupcima koje je teško ili nemoguće identifikovati ili kontaktirati,
- značajne transakcije sa povezanim ili posebnim pravnim licima sa kojima se inače ne posluje, ili pravnim licima u kojima se ne vrši redovna interna ili spoljna revizija,
- visok nivo provizije jednog zaposlenog u službi prodaje,
- dvostruko knjiženje istih računa kupaca,
- nemogućnost ostvarivanja pozitivnog novčanog toka iz poslovnih aktivnosti uz prijavu rasta dobiti;

Upozoravajući znaci povezani sa prevremeno priznatim prihodima

- značajne, neobične ili veoma kompleksne transakcije, pogotovu pri kraju finansijskog perioda,
- neobičan rast bruto marže; bruto marža mnogo viša od sličnih preduzeća u industriji,
- nepromenjeno stanje zaliha iako je evidentan rast prihoda,
- veliki povrat robe na početku finansijskog perioda,
- negativan novčani tok iz poslovnih aktivnosti iako postoji rast prihoda,

Upozoravajući znaci povezani sa prikrivenim obavezama i troškovima

- neobičan rast bruto marže; bruto marža mnogo viša od sličnih preduzeća u industriji,
- usporena amortizacija produženjem veka trajanja,
- ne otpisivanje imovine ili otpisivanje u manjem obimu,
- neosnovano smanjenje rezervisanja,
- nelogičnosti u stanju zaliha koje se utvrđuje preko računa klase 9- obračun troškova i učinaka u poređenju sa grupom računa troškova 50 i 51 i sa grupama računa klase 1 gde je prikazano stanje zaliha,
- nelogičnosti u podacima iz knjige primljenih faktura sa specifikacijom dobavljača i

obavezama prema dobavljačima.

Upozoravajući znaci u vezi sa nepravilnim obelodanjivanjem u finansijskim izveštajima

- dominantnost jedne osobe ili male grupe u okviru uprave bez kontrolisanja,
- ne efikasan nadzor odbora direktora ili revizijskog komiteta nad procesom finansijskog izveštavanja i interne kontrole,
- značajne, neuobičajene ili kompleksne transakcije posebno na kraju fiskalne godine,
- značajne transakcije sa povezanim licima u neuobičajenim poslovima,
- ponavljanje pokušaja uprave da opravdaju neprikladnu računovodstvenu praksu u smislu materijalnosti,
- formalne i neformalne restrikcije revizorima koje neprimereno ograničavaju pristup osobama ili informacijama ili mogućnostima da se efektivno komunicira sa odborom direktora ili komisije za reviziju.

Znaci upozorenja da postoje prevare sa gotovinom

- preveliki broj popusta i povrata robe,
- razlike između bankarskih depozita i knjiženja,
- nenormalni broj stavki rashoda, zaliha ili nadoknada zaposlenom,
- prekomerne ili neopravdane novčane transakcije,
- kupci se žale da su primili obaveštenje da ne plaćaju robu

Crvene zastavice povezane sa prevarom na kasi :

- dužnosti zaposlenih su nedovoljno razdvojene. Na primer, brojanje pazara u kasi i proveru stanja na fiskalnim računima ne bi trebalo da radi ista osoba,
- jednu kasu koristi više od jednog kasira, a da nemaju odvojene pristupne kodove,
- kasirka čuva svoje lične čekove u kasi,
- ne čuvaju se kopije poništenih transakcija ili dokumenti koji služe kao dokaz za njih,
- neki zapisi su vidno izmenjeni ili nedostaju ,
- postoje nepoklapanja u redosledu zapisanih transakcija,
- previsoki broj refundacija, poništenja ili drugih promena se pojavljuje u zapisima,
- postoji dosta refundacija ili poništenja koja su niske vrednosti pa ne zahtevaju proveru.

Signali fiktivne kompanije :

- Fature su bez osnovnih podataka koje svaka faktura mora da ima;
- Adresa je poštansko sanduče;
- Adresa je ista kao kod nekog od zaposlenih;
- Fature tog dobavljača su po redosledu brojeva;

- Nedostatak detalja, opisa transakcije;
- Nerazumljiv ili nelogičan opis transakcija (npr. nabavka kancelarijskog materijala od konsalting firme);
- Iznosi po pojedinačnim transakcijama su uglavnom okrugli brojevi (npr. 400.000,00);
- Saldo na kartici dobavljača je uglavnom nula, jer se dugovanja plaćaju odmah;
- Postoji samo nekoliko transakcija u kratkom vremenskom periodu;
- Oznaka za „ekstra“ ili „posebne“ troškove

Upozoravajući znaci da postoje fiktivni zaposleni

- Neobjašnjivo ili neobično povećanje troškova plata,
- Zaposleni bez fizičke adrese,
- Zaposleni na istoj adresi sa drugim zaposlenim,
- Zaposleni sa istim ličnim brojem (JMBG)
- Zaposleni sa istim brojem tekućeg računa
- Isplate plata zaposlenima koji su već dali ili dobili otkaz,

Signali lažnih provizija

- Procenat provizije po prodavcu , proizvodu neočekivano raste,
- Rast provizija ne prati rast prodaje,
- Jedan prodavac ostvaruje mnogo više provizije od drugih,
- Provizije su uvek na osnovu prodaje jednom ili dva kupca,

Signali lažnih naknada troškova

- Neočekivan rast nadoknada troškova u odnosu na prethodni period,
- Rast nadoknade troškova je u direktnoj vezi sa jednim zaposlenim,
- Rast nadoknada troškova ne prati rast prihoda,

Signali da postoji prevara sa zalihama

- sve veći broj pritužbi na kvalitet gotovih proizvoda od strane kupaca ,
- povećane nabavke, ali bez povećanja prodaje
- plaćanja dobavljačima koji nisu na listi odobrenih dobavljača,
- velika količina robe nabavlja se od novih dobavljača,
- kupovina koja zaobilazi uobičajene procedure,
- dobavljači bez fizičke adrese
- adresa dobavljača koja odgovara adresama zaposlenih,
- višak zaliha i zalihe koje imaju spor obrt

Signali da postoji korupcija među zaposlenima

- plaćanje bez faktura/računa
- kupovina nepotrebnih ili ne odgovarajućih roba i/ili usluga
- fakture primljene na plaćanje bez dovoljno podataka, bez prateće dokumentacije
- fakture primljene i plaćene bez dokaza da je usluga izvršena, odnosno da je roba primljena,
- osoba zadužena za nabavku, nastavlja da poručuje robu od dobavljača čija je roba ispod traženog/neophodnog nivoa kvaliteta,
- nekompletne informacije i prateća dokumentacija o putovanjima i troškovima
- ekstravagantni način života,
- prislan odnos sa spoljnjim dobavljačem

Upozoravajući znaci pranja novca i finansiranja terorizma

The Financial Action Task Force-FATF,⁴ nezavisno međuvladino telo, koje se bavi borbom protiv pranja novca i finansiranja terorizma je između ostalih sektora identifikovalo sektor nekretnina kao veoma osetljive za pojavu pranja novca. Upozoravajući znaci⁵ da se u pravnom licu događa neka od sumnjivih transakcija pranja novca mogu biti:

- Transakcije koje uključuju pravna lica ili pravne aranžmane registrovane u poreskim rajevima ili na rizičnim teritorijama, kada se karakteristike tih transakcija podudaraju sa onima koje su uključene u listu indikatora.
- Transakcije u koje su uključena nedavno oformljena pravna lica, kada je iznos veliki u odnosu na njihovu imovinu.
- Transakcije koje uključuju pravna lica, kada izgleda kao da nema nikakve veze između transakcije i aktivnosti koju sprovodi društvo koje obavlja kupovinu, ili kada društvo nema poslovnih aktivnosti.
- Transakcije koje obuhvataju fondacije, kulturna udruženja i udruženja za zabavu, ili generalno neprofitne subjekte, kada se karakteristike transakcija ne podudaraju sa ciljevima subjekta.
- Transakcije u koje su uključena pravna lica koja su, iako osnovana u jednoj državi, u većinskom vlasništvu stranih državljana, koji mogu a ne moraju biti rezidenti za poreske svrhe.
- Transakcije u kojima učestvuju pravna lica čije adrese su nepoznate ili su samo adrese za prepisku (na primer, poštanski fah, zajednička kancelarija ili zajednička poslovna adresa, itd.), ili se sumnja i postoji mogućnost da su podaci netačni.

- Razne transakcije u koje je uključeno isto lice. Slično tome, transakcije koje obavljaju grupe pravnih lica koja mogu biti povezana (na primer, preko porodičnih veza između vlasnika ili predstavnika, poslovnih veza, po osnovu iste nacionalnosti pravnih lica ili njihovih vlasnika ili predstavnika, iste adrese u slučaju pravnih lica ili njihovih vlasnika ili predstavnika, istog vlasnika, predstavnika ili advokata, subjekata sa sličnim imenima, itd.).
- Formiranje pravnog lica ili povećanje njegovog kapitala nenovčanim doprinosima u vidu nekretnina, čija vrednost ne uzima u obzir porast tržišne vrednosti nekretnine koja se koristi.
- Formiranje pravnih lica koja poseduju imovinu, sa jedinom svrhom postavljanja fiktivnog lica između nekretnine i stvarnog vlasnika.
- Doprinos nekretnine akcijskom kapitalu društva koje nema registrovano sedište ili stalnu ispostavu koja je otvorena za javnost u zemlji.
- Transakcije u kojima se koriste neobične ili nepotrebno složene pravne strukture bez ikakve ekonomske logike.

Referentna literatura:

¹ Tommie W. Singleton, Aaron J. Singleton -Fraud Auditing and Forensic Accounting Fourth Ed., str...59

² Silverstone, H., Sheetz, M. and others (2007.) *Forensic Accounting and Fraud Investigation*, 3rd ed., str..34

³ Tommie W. Singleton, Aaron J. Singleton -Fraud Auditing and Forensic Accounting Fourth Ed., str...99

⁴ <https://www.fatf-gafi.org/home/>

⁵ <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/ML%20and%20TF%20through%20the%20Real%20Estate%20Sector.pdf>